

مروری بر داروهای درمان سرفه در کتاب الشامل فی الصناعه الطبیه، الادویه و الاغذیه

رضا مکنت‌جو^{الف}، شکوه‌سادات حامدی^{الف}، امید صادقی‌پور^{ب*}

^{الف} دستیار دکترای تخصصی داروسازی سنتی ایران دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی تهران
^ب دکترای فارماکولوژی، گروه گیاهان دارویی و طب سنتی، موسسه مطالعات تاریخ پزشکی، طب اسلامی و مکمل دانشگاه علوم پزشکی ایران

چکیده

سابقه و هدف: سرفه یک رفلکس حفاظتی در مواقعی است که در راه‌های هوایی تحریک و یا مسدود شده است. ابن نفیس در فن سوم کتاب الشامل به بیان داروهای مفرده می‌پردازد و طی هشتاد و دو فصل به بیان این داروها می‌پردازد. هدف این مطالعه بررسی کلیه داروهای مؤثر در بیماری سرفه در کتاب الشامل به‌عنوان یکی از جامع‌ترین کتب مفردات در طب سنتی است.

مواد و روش‌ها: این مطالعه یک بررسی مروری از نوع تشریحی بوده است و نحوه انجام این مطالعه به این صورت بوده است که در کل کتاب الشامل به جستجوی کلمه کلیدی سعال پرداختیم. پس از بررسی و مرور کتاب الشامل نود و هشت مفرده براساس انواع سرفه‌های مختلف موجود در طب سنتی ایران یافت شد. توجه به میزان کاربرد و استفاده آسان و همچنین عوارض مصرف کم و نیز دسترسی آسان، مفردات با منشأ حیوانی و معدنی حذف و سایر مفردات برای بررسی بیشتر انتخاب شد.

یافته‌ها: هر دارویی که دارای خاصیت لطافت به همراه نفوذ و مائیت باشد به آسانی از مسام حجاب فاصل بین مری و قصبه ریه نفوذ می‌کند و در اعضای سینه شدید تأثیرگذار است. نحوه دسته‌بندی براساس انواع اثرات درمانی داروهای مختلف و انواع سرفه ذکر شده است. بر این اساس می‌توان مفردات درمان سرفه را با افعال مختلف در هشت دسته سرفه بلغمی، همراه نزله، خشونت، گرم، خشک، گرم خشک، سرد و سایر انواع جای داد.

بحث و نتیجه‌گیری: بی‌شک بیان نوع جوهر مفرده و افعال منسوب به صورت نوعی آن در این کتاب از سایر کتب کامل‌تر است. با بررسی مفردات معرفی شده در این کتاب و اثرات درمانی آن بر روی بیماری‌های مختلف از جمله سرفه، می‌توان به مکانیسم درمانی جدیدی دست یافت. بر این اساس می‌توان پروتکل درمانی مناسبی برحسب نوع سرفه ارائه کرد.

تاریخ دریافت: آذر ۹۲
تاریخ پذیرش: شهریور ۹۳

کلید واژه‌ها: سعال، سرفه، طب سنتی ایران، کتاب الشامل فی الصناعه الطبیه، داروی سرفه.

مقدمه:

عضو و اعضای متصل و مشارک آن مثل قصبه و حجاب و حاجز می‌دانستند(۳، ۴). مجاری تنفسی، پرونش‌ها و نای به عوامل خارجی و سایر عوامل تحریکی بسیار حساس است. رفلکس سرفه در ابتدا توسط مکش ۲،۵ لیتر هوا به داخل ریه شروع می‌شود. در مرحله دوم، اپیگلوت و تارهای صوتی به شدت بسته می‌شوند تا هوا در داخل ریه‌ها حبس شود. سپس عضلات شکم با قدرت زیاد منقبض می‌شوند و باعث فشار به

سرفه یک رفلکس حفاظتی در مواقعی است که در راه‌های هوایی تحریک و یا مسدود شده است و هدف اصلی آن پاک‌سازی این مجاری است، به طوری که تنفس بتواند به طور معمول ادامه یابد(۱). سعال را به فارسی سرفه نامند(۲). تعریف سرفه در تمام منابع سنتی مشابه است و سرفه را حرکت قفسه سینه و ریه برای دفع چیزی که باعث اذیت آن می‌شود، از آن

دانشمند در بیان داروهای مفرده موجود است، همچون کتاب المختار من الاغذیه، المهدب فی الکهل المجرب و فن دوم از الموجز فی الطب. ابن نفیس از برجسته‌ترین دانشمندان مسلمان است و با پدید آوردن آثاری گرانقدر نام خود را در تاریخ پزشکی فرهنگ اسلامی پرآوازه ساخته است. تاریخ ولادتش احتمالاً سال ۶۰۷ قمری بوده است و بخش اعظم عمر خود را در قاهره گذرانیده است و مدت عمرش هشتاد سال بوده است. از جمله مهمترین آثار این دانشمند شرحی است که بر کتاب قانون ابن سینا نوشته است (۱۰). از دیگر آثار این دانشمند می‌توان به کتب الموجز فی الطب، شرح فصول بقراط، معالجات نفیسی و شرح الاسباب اشاره کرد.

در درمان بیماری‌ها چنانچه علت بیماری مشخص نباشد نمی‌توان درمان مؤثری برای آن انتخاب کرد. ساخت داروها و انتخاب روش درمانی تنها با اطلاع جامع و کامل از داروها و دسته‌بندی آنها میسر است. هدف این مطالعه بررسی کلیه داروهای مؤثر در بیماری سرفه در کتاب الشامل به‌عنوان یکی از جامع‌ترین کتب مفردات در طب سنتی است. امید است با این رویکرد بتوان با داروهای مؤثرتر و با عوارض کمتر در درمان این بیماری آشنا شویم.

مواد و روش‌ها:

این مطالعه یک بررسی مروری از نوع تشریحی در مورد داروهای درمان بیماری سرفه در کتاب الشامل فی الصناعه الطبییه، الادویه و الاغذیه بوده است. نحوه انجام این مطالعه به این صورت بوده است که در کل کتاب الشامل و در بخش‌های مفردات مختلف قسمت (فعل فی اعضاء الصّدر) به جستجوی کلمه کلیدی سعال پرداختیم. پس از بررسی و مرور کتاب الشامل، نود و هشت مفرده براساس انواع سرفه‌های مختلف موجود در طب سنتی ایران یافت شد. براساس نحوه عمل، جوهر و افعال مفرده در طب سنتی انواع سرفه به شرح زیر است: سرفه بلغمی، سرفه با نزله، که جزو سرفه‌های تر است و سرفه گرم، سرفه گرم خشک، سرفه سرد، سرفه خشونتی و سرفه خشک، که جزو سرفه‌های وابسته به سوءمزاج هستند.

دیافراگم می‌شود، در حالی که سایر عضلات بازدمی، مانند دنده‌های داخلی نیز منقبض هستند در نتیجه، فشار در ریه‌ها به سرعت افزایش می‌یابد تا به اندازه ۱۰۰ میلی‌متر جیوه و یا بیشتر می‌رسد. در مرحله چهارم، تارهای صوتی و اپیگلوت به‌طور ناگهانی به‌طور کامل باز می‌شوند. سرعت هوای خروجی به ۷۵ تا ۱۰۰ مایل در ساعت می‌رسد (۵).

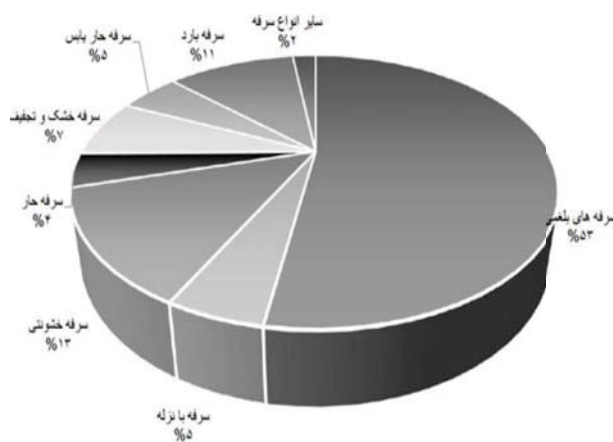
گاهی اوقات سرفه مزمن به‌خصوص در افراد مسن می‌تواند باعث جلوگیری از استراحت و یا خواب شود و خستگی ایجاد کند. در این مواقع، پزشک باید با استفاده از داروها فرکانس و شدت سرفه را کاهش دهد (۶). این بیماری دارای شیوع بسیار بالایی است (۷).

در طب سنتی ایران براساس نوع سرفه و علت ایجادکننده آن، درمان‌های متفاوتی در نظر می‌گیرند. آنچه از سوءمزاج سازج ریه باشد، علاجش تعدیل است و آنچه از خون باشد و با عظم و گرمی نفس و حمرت وجه باشد، علاجش فصد است و اگر گرمی در جگر باشد، به مبردان اطفال می‌کنند و آنچه از رطوبت شش و ریه بود و بلغم بسیار به سرفه برآید و لزج باشد و سینه خرخر کند و این در مشایخ و مرطوبین بیشتر پیش آید و علاج با داروهای خارج‌کننده این خلط است و آنچه از درشتی ریه باشد که به سبب غبار و دخان و یا صیحه شدید شود، علاجش به ترطیب است و آنچه تابع مرض باشد، به معالجه آن مرض کوشند و آنچه از امتلای معده باشد، تدبیرش تنقیه معده و تقلیل غذاست (۸).

کتاب الشامل فی الصناعه الطبییه، الادویه و الاغذیه از جمله آثار گرانقدر پزشکی، ادیب، فیلسوف علاءالدین علی بن ابی‌الحزم ابن نفیس قرشی دمشقی است. این کتاب به‌طور کلی سومین اثر بزرگ در طب اسلامی انسانی و به زبان عربی است. از ابتدا به‌صورت رساله‌های علمی کوچک و جدا بوده است و متن‌های اولیه آن بر روی پاپیروس‌های قدیمی مصری موجود بوده است (۹). در فن سوم این کتاب طی هشتاد و دو فصل به بیان داروهای مفرده می‌پردازد. از جلد اول این کتاب تا جلد ۲۱ به ترتیب حروف الفبا به معرفی و بررسی اثرات دارویی ادویه مفرده پرداخته است. ابن نفیس این کتاب را در بین ۳۰ تا ۴۰ سالگی عمر خود نوشته است. کتب دیگری نیز از این

یافته‌ها:

مفردات یافت شده در این کتاب براساس این دسته بندی به هشت گروه تقسیم شدند و در سه نوع مفردات گیاهی، مفردات با منشأ حیوانی و نیز تعدادی جزو معدنیات هستند که با توجه به میزان کاربرد و استفاده آسان و همچنین عوارض مصرف کم و نیز دسترسی آسان، مفردات با منشأ حیوانی و معدنی حذف و سایر مفردات برای بررسی بیشتر انتخاب شد. با مطالعه بر روی گیاهان هر دسته از سرفه‌ها می‌توان به نتایج زیر دست یافت: نحوه دسته‌بندی براساس انواع اثرات درمانی داروهای مختلف و انواع سرفه ذکر شده است:

درصد مفردات بر اساس نوع سرفه در کتاب شامل

و خاصیت جلا هستند و تفتیح برای بیشتر آنها ذکر شده است. از طرفی بیشتر آنها منضج نیز هستند و سایرین با خاصیت تنقیه و تحلیل و تلیین به درمان سرفه‌های بلغمی کمک می‌کنند. تلطیف در این گیاهان با کمک حرارت معتدل آنها باعث رقیق شدن بلغم غلیظ می‌شود. از طرفی باوجود جلا و تفتیح، رطوبات و بلاغم چسبناک را از سطح مجاری پاک کرده و به سوی خارج به حرکت درمی‌آورند. همین‌طور تنقیه و تحلیل این گیاهان باعث پراکندن بلاغم به سبب شدت حرارت و پاکسازی محل از اخلاط می‌شود. این گیاهان گرمای نسبتاً بیشتری نسبت به سایرین دارند. در این کتاب برای انتخاب مفرده برای درمان سرفه بلغمی دسته‌بندی جزئی‌تری ذکر شده است. به‌عنوان مثال برای برخی از مفردات مانند سندروس، زوفای خشک و راسن مؤثر در درمان سرفه‌های بلغمی قدیمی و برای قنه، کندر و کراث اثر درمانی در سرفه سرد و بلغمی ذکر شده است.

جدول شماره ۱- اثر درمانی برخی از مفردات مهم در

سرفه‌های بلغمی و جوهر و افعال آنان در کتاب الشامل

نحوه عمل و جوهر و افعال برخی از مفردات مهم	نوع سرفه	دواء
تفتیح منافذ خروجی، تلطیف ماده در صدر، انضاج، جلائی ماده متصل به صدر	سرفه بلغمی و نوازل غلیظ	الایرسا
لطافت، دهنیت و لعابیت، تحلیل ماد، تنقیه ریه و خروج ماده، نضج سرفه بلغمی	سرفه بلغمی	بزر کتان
تلطیف مواد، تعدیل کیفیت آنها، سیلان فضول غلیظ مخشن	سرفه از سردی و بلغمی و قدیم	الثوم
جلا و پاک کردن عضو، تلطیف قوام ماده، تقطیع لزوجت، تفتیح مجاری	سرفه بلغمی سرد با ماده غلیظ	حاشا
تلطیف ماده، جلا و جداکردن ماده از موضع، تفتیح مجاری، تسهیل خروج نفث	سرفه ضیق بلغمی	الحرف
افراط جلا، تلیین، تحلیل	سرفه سرد بلغمی و غلیظ	حلتیت
نفاذ، غواص، نفوذ زیاد به صدر	سرفه بلغمی	حنظل
مفتح، جالی، ملین، ملطف	سرفه سرد و بلغمی	خردل
جلائی مواد از صدر، نضج، تقطیع، محلل رطوبات، مسخن، تفتیح، تلطیف تلیین	سرفه بلغمی قدیم	راسن
تلطیف و تسهیل خروج، نضج	سرفه قدیم بلغمی	زوفای خشک

سرفه‌های بلغمی: علامت این نوع سرفه این است که خلط غلیظ لزج به ریه بچسبد و به عسر بیرون بیاید و علاجش به تلطیف و نضج است (۱۱). در این رابطه گیاهان ذکر شده در کتاب شامل عبارتند از: ایرسا، بزرکتان، ثوم، حاشا، حرف، حرشف، حلتیت، حنظل، خردل، راوند، راسن، زوفای خشک، سداب، سعد، سکببنج، سندروس، سوسن، شلجم، صعتر، صنوبر، عسل، عاقرقا، غاریقون، فجل، فلفل، قفر، قنا الحمار، قرطم، کراویا، قنطریون، کبر، کرسنه، کمون، غار، مر، لیمون، بصل، عنصل، حلبه، قردمانا، قنه، کراث، کندر، وج، فراسیون، لوف، جنطیانا.

در جدول شماره یک اثر درمانی برخی از مفردات مهم در سرفه های بلغمی و جوهر و افعال آنان که در کتاب الشامل آمده، بیان شده است. این گیاهان همگی دارای خاصیت تلطیف

عامل این سرفه‌ها وجود نزله‌ها است چه گرم و چه سرد که با داشتن جلا باعث پاکسازی نزلت شده و با داشتن تقویت مانع انصباب مواد می‌شوند. مفردات باقلی، لوبیا، اسفناج دارای خاصیت تلیین هستند. اسفناج تنها مفرده‌ای از بین این مفردات است که بر روی سرفه نزله همراه خشونت مؤثر است.

جدول شماره ۲- اثر درمانی برخی از مفردات مهم در سرفه‌های با نزله و جوهر و افعال آنان در کتاب الشامل

نحوه عمل و جوهر و افعال برخی از مفردات مهم	نوع سرفه	دواء
تقویت و عطریت، حلاوت، تضییق منافذ نزلت به سوی ریه	سرفه نزله	الأس
لطیف: ارضیت زیاد با دخانیت، تلطیف قوام خلط، کثیر النفوذ، منضج، ملین، مفتح	سرفه با نزله	البرسیاوشان
جلا، تلیین، تحلیل لطیف، تقویت، قبض و بستن منافذ ریزش مواد، تفتیح	سرفه نزلت رقیق	الباقلی
غسل با ماییت، جلائی کم با ارضیت، تلیین حرارت در هواییت و ارضیت، تحلیل	سرفه نزله و خشونت	الاسفناج

سرفه‌های خشونتی: که با خشونت و گرفتگی صدا همراه است. غبار و دخان باعث تجفیف رطوبات می‌شوند و اجزای ارضیه آن در ریه می‌ماند و در دخان نیز حدت است. علاج این نوع سرفه به تملیس عضو است (۱۱). مفرداتی که این نفیس در کتاب شامل در این زمینه ذکر می‌کند عبارتند: شکر، عنبر، حناء، سمس، عناب، کثیرا، کرنب، البندق، مصطکی، لوز، نارگیل. مهمترین و بارزترین فعلی که در این گروه از مفردات مشاهده می‌شود خاصیت تلیین آنها است که سفتی‌ها یا اخلاط غلیظ و قسمت‌های تنگ‌شده قصبه ریه را تحلیل می‌برد و گرمی نزدیک به حرارت این عضو دارند، پس بنابراین باعث رفع خشونت می‌شوند. از طرفی با داشتن فعل تملیس در سطوح خشن قصبه ریه گسترده شده و خشونت سطح مذکور را پنهان ساخته و آنرا املس می‌سازند (۱۲). در این بین مصطکی با تلیین و اذابه بلغم و رطوبات منعقد در سرفه با خشونت ریه و نزله سرد و کثیرا با تلیین و تملیس حلق و صدر در سرفه خشک از خشونت مؤثر هستند.

نحوه عمل و جوهر و افعال برخی از مفردات مهم	نوع سرفه	دواء
نضج بلغم، تلطیف، تقطیع، بدون قبض	سرفه بلغمی	سداب
جوهر حرافت و مرارت، مفتح، منقی، محلل، ملطف، قبض کم	سرفه سرد بلغمی قدیمی	سعد
لطافت، جلا، تفتیح، کثیر نفوذ به صدر	سرفه بلغمی	سوسن
جلا، تفتیح، تحلیل و تلطیف	سرفه بلغمی و نوازل سرد	شلجم
تعديل مزاج، اخراج ماده نازل	سرفه بلغمی سرد قدیم	صعتر
جلا، تلطیف، خروج مواد	سرفه بلغمی قدیمی	صنوبر
جالی، ملطف و ملیت	سرفه بلغمی قدیمی	عسل
تلطیف مواد غلیظ، تقطیع لزوجت، تحلیل، جلائی آنچه چسبیده است	سرفه سرد بلغمی	فلفل
تسخین، تلطیف، تقطیع	سرفه قدیم مزمن بلغمی	کراویا
مقطع لزوجت، ملطف رطوبات غلیظ، جلا رطوبات از اعضای صدر، مفتح مجاری	سرفه بلغمی	کمون
جلا صدر، تنقیه مواد، تسهیل نفس	سرفه تر و بلغمی	مر
حمض پس تقطیع و تلطیف و جلا، تسهیل مواد، ترقیق رقت مواد	سرفه بلغمی غلیظ	لیمون
منقی صدر و ریه، مقطع مواد در صدر، تلطیف ماده، اخراج نفث	سرفه سرد و قدیمی بلغمی	بصل عنصل
تفتیح، تلطیف مواد غلیظ ریه، تقطیع مواد لزج، جلا، تسهیل خروج نفث	سرفه مزمن از سردی و بلغم غلیظ	حلبه
تسخین، تحلیل، تلیین، جلا اعضا صدر از مواد، تفتیح، تلطیف، تقطیع	سرفه سرد و بلغمی	قنه
مسهل نفس، تسهیل با حرارت، جلا، تلطیف مواد، تقطیع و تفتیح مجاری ریه	سرفه سرد بلغمی قدیمی	قردمانا
تلطیف، تلیین، انضاج، تقطیع، جلا، تفتیح، تجفیف، تنقیه، تسمین اوجاع، تسخین	سرفه سرد و بلغم	کراث
نافذ با قوت ناریه، مجفف، یسهل نفث، تلطیف بلغم	سرفه سرد و بلغمی	کندر

سرفه‌های با نزله: گیاهان ذکر شده در کتاب الشامل عبارتند:

أس، پرسیاوشان، باقلی، لوبیا، اسفناج

جدول شماره ۳- اثر درمانی برخی از مفردات مهم در سرفه‌های

خشونت و جوهر و افعال آنان در کتاب الشامل

دواء	نوع سرفه	نحوه عمل و جوهر و افعال برخی از مفردات مهم
سکر	سرفه خشونت	جلا، ملین، منقی، تلپین صدر
عنبر	سرفه خشونت	تحلیل و انضاج، تلپین و تلطیف
حنا	سرفه خشونت	جلا، تحلیل، تلطیف، تلپین رطوبات جامد
سمسم	سرفه از خشونت	تلپین، تحلیل، تلطیف
عناب	سرفه خشونتی	تلپین حلق و صدر
کثیرا	سرفه خشک از خشونت	تلپین و تملیس حلق و صدر
مصطکی	سرفه و خشونت ریه و نزله سرد	تلپین، اذابه بلغم و رطوبات منعقه
لوز	سرفه و خشونت صدر	تلپین حلق و صدر

سرفه گرم: گرما عامل اصلی بروز این نوع از سرفه است که از تیزی و زیادتی صفرا (۱۱) و یا از گرمی و چیرگی خون ایجاد می‌شود. علامت این نوع سرفه عظم نفس است و نیاز به نسیم سرد و عطش به هوای سرد بیشتر از آب سرد است و جهت درمان، مفرداتی چون بطیخ هندی، عنب الثعلب، بقله الحمقا، بنفسج اگر به کار روند سودمند خواهند بود. این گیاهان همگی سرد بوده باعث کسر حدت گرما می‌شوند. عنب الثعلب تسهیل تنفس به جهت سهولت نفوذ هوا در مجاری می‌شود.

جدول شماره ۴- اثر درمانی برخی از مفردات مهم در سرفه گرم

و جوهر و افعال آنان در کتاب الشامل

دواء	نوع سرفه	نحوه عمل و جوهر و افعال برخی از مفردات مهم
عناب الثعلب	سرفه گرم	تسهیل تنفس به جهت سهولت نفوذ هوا در مجاری
بقله الحمقا	سرفه گرم نزله گرم	با لزوجت باعث تبرید و تملیس و کسر حدت مواد نازل
بنفسج	سرفه گرم و نزلات	ملین و بدون قبض، بدون خشونت، شدید البرد، لطیف و نفوذ راحت، تملیس ریه

سرفه خشک: از سوء مزاج گرم یا سرد و خشک ساده است و گاهی در ابتدای حدوث اورام گرم در ناحیه صدر رخ می‌دهد. علامت آشکار این نوع از سرفه عدم وجود نفث

است (۱۳). مهمترین مفردات توصیه شده در کتاب الشامل رمان شیرین، سفرجل، شعیر و صمغ عربی هستند که این گیاهان بجز انار، با داشتن خاصیت ترطیب و تلپین باعث رطوبت دهی در ریه و قصبه آن گشته باعث ملاست در این اعضا می‌شوند. از طرفی انار با داشتن قبض، باعث تقویت عضو شده و در سرفه‌های خشک مؤثر است. انار ترش سرفه را زیاد می‌کند و انار شیرین باعث جلا تلپین و تقویت می‌شود. لازم به ذکر است که صمغ عربی دارای خاصیت تملیس نیز است.

جدول شماره ۵- اثر درمانی برخی از مفردات مهم در سرفه‌های

خشک و جوهر و افعال آنان در کتاب الشامل

دواء	نوع سرفه	نحوه عمل و جوهر و افعال برخی از مفردات مهم
سفرجل	سرفه خشک	به صورت مشوی شیرین، تلپین حلق
شعیر	سرفه از جفاف	ملاست، تلپین، جلا و ترطیب
صمغ عربی	سرفه خشک	تملیس عضو

سرفه‌های گرم خشک: این نوع از سرفه به دلیل حرارت و سوء مزاج گرم ایجاد شده که همراه با خشکی است و علامت آن افزایش میزان در حرکت و جوع و عطش و کاهش بروز آن در حمام مرطب و شرب مرطبات است (۱۱). مفرداتی که در درمان این از سرفه‌ها به کار می‌روند، بیشتر حاوی لعاب هستند و شامل: بزرقطونا، خبازی، خطمی، نیلوفر، قتا هستند و به دلیل لعابیت موجود در آنها، باعث ترطیب و تملیس و تبرید قصبه ریه می‌شود، همین‌طور کسر لذع و لهب می‌کنند.

جدول شماره ۶- اثر درمانی برخی از مفردات مهم در سرفه‌های

گرم خشک و جوهر و افعال آنان در کتاب الشامل

دواء	نوع سرفه	نحوه عمل و جوهر و افعال برخی از مفردات مهم
بزرقطونا	سرفه گرم و خشک	مملس، مبرد، مرطب
خبازی	سرفه خشک از حرارت و بیوست و سودا	ملین، مملس با لزوجت
خطمی	سرفه گرم و خشک	تملیس صدر با لعابیت، تلپین، تحلیل فضول، کسر لذع
نیلوفر	سرفه گرم خشک از ماده صفرا	تبرید، ترطیب
قتا	سرفه گرم خشک	سرد رطب، مطفی و مسکن لهب

به مکانیسم درمانی جدیدی دست یافت. بر این اساس می‌توان پروتکل درمانی مناسبی برحسب نوع سرفه ارائه کرد. هر دارویی که دارای خاصیت لطافت، به‌همراه نفوذ و مائیت باشد به آسانی از مسام حجاب فاصل بین مری و قصبه ریه نفوذ می‌کند و در اعضای سینه شدید تأثیرگذار است (۱۲). مفرداتی که مرطب و دارای لعابیت هستند برای بهبود سرفه‌های گرم، به‌خصوص گرم خشک و نیز سرفه‌های خشک به‌کار می‌روند. از طرفی مفرداتی که دارای طبیعت گرم و خشک هستند، برای سرفه‌های رطوبی و بلغمی و همین‌طور سرفه‌های سرد کاربرد دارند. در این بین آن دسته از مفردات که از گرمی بیشتری برخوردارند، به‌دلیل داشتن قوه تسخین و تفتیح بالا در سرفه‌های سرد، و آن دسته از مفردات با گرمی کمتر با قوه لطیف و تلین و جلا و تقطیع، باعث رفع بلاغم و دفع آنها می‌شوند. از طرفی آن دسته از مفردات که دارای خاصیت قبض هستند علاوه بر تقویت ریه و اعضای صدر، مانع انصباب مواد به این اعضا نیز می‌شوند و در درمان سرفه‌های همراه با نزله چه نزله گرم و چه سرد مؤثرند.

البته همان‌طور که می‌دانیم سرفه همیشه به‌دلیل بیماری‌های حنجره و ریه نیست و گاه سرفه مناسبت سایر اعضا مانند معده است که در این موارد باید به درمان آن عضو پرداخت.

تشریح و قدردانی:

بدین وسیله از همکاری صمیمانه کارکنان محترم کتابخانه دانشکده طب سنتی و مؤسسه مطالعات طب سنتی و مکمل سپاسگزاری می‌شود.

سرفه سرد: علت اصلی این سرفه برودت و درواقع سوءمزاج سرد است که درمان آن با استفاده از داروهای گرم انجام می‌شود. علامت این نوع سرفه رصاصیت رنگ، یعنی سفید آمیخته به سبزی به‌علت جمود خون و قلت تولد آن است (۱۱). مهمترین داروهای ذکرشده در این کتاب شامل: جاوشیر، جزر، دارصینی، رازیانج، کرفس، مقل، بلسان. این مفردات همگی گرم بوده و با حرارت خود باعث تسخین، تحلیل و نضح ماده می‌شوند. از طرفی باعث لطیف ماده و تقطیع آن شده و به‌سبب قوت جلا عضو را پاکسازی می‌کنند.

جدول شماره ۷- اثر درمانی برخی از مفردات مهم در سرفه‌های

سرد و جوهر و افعال کتاب الشامل

دواء	نوع سرفه	نحوه عمل و جوهر و افعال برخی از مفردات مهم
الجزر	سرفه مزمن از مواد سرد	حرارت و تحلیل، لطیف و تلین
دارصینی	سرفه سرد قدیم	محلل، ملطف، مقطع، ملین، جالی، مفتح، مجفف، منقی
رازیانج	سرفه سرد	تلطیف اخلاط غلیظ، نضح و جلا
کرفس	سرفه سرد	اسخان لطیف، جلا، انضاج، تلطیف و تقطیع و تحلیل و تفتیح
مقل	سرفه قدیمی	لطیف، تلین، انضاج ماده

سایر مفردات: بنج با قوت تخدیر مبطل حس و حرکت است و در درمان انواع سرفه استفاده می‌شود، همچنین سوس با اثرات جلا، تحلیل، تلین، منقی، تفتیح در درمان سرفه استفاده می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری:

کتاب الشامل فی الصناعات الطبیة، الادویة و الاغذیة با نگاهی بسیار دقیق به مکانیسم عمل هر یک از مفردات بر درمان بیماری‌ها، از جمله سرفه، یکی از جامع‌ترین منابع طب و داروسازی سنتی است. بی‌شک بیان نوع جوهر مفرده و افعال منسوب به‌صورت نوعیه آن در این کتاب از سایر کتب کامل‌تر است. با بررسی مفردات معرفی شده در این کتاب و اثرات درمانی آن بر روی بیماری‌های مختلف از جمله سرفه می‌توان

References:

1. Blenkinsopp A, Paxton P, Blenkinsopp J. Symptoms in the pharmacy: a guide to the management of common illness: John Wiley & Sons; 2009.
2. Azamkhan h. Exir Azam. Tehran: Research Institute for Islamic & Complementary Medicine, 2008.
3. Aghili H. Moalejat. Tehran: Research Institute for Islamic & Complementary Medicine, 2008.
4. Abdolah M. Tohfe Khani. Tehran: Research Institute for Islamic & Complementary Medicine; 1994.
5. JE H. Guyton and Hall textbook of medical physiology. WB Saunders Company. 2011.
6. Ellison N. Goodman & Gilman's The Pharmacological Basis of Therapeutics. Anesthesia & Analgesia. 2002; 94(5):1377.
7. Smyrnios NA, Irwin RS, Curley FJ. Chronic Cough With a History of Excessive Sputum Production The Spectrum and Frequency of Causes, Key Components of the Diagnostic Evaluation, and Outcome of Specific Therapy. CHEST Journal. 1995; 108(4): 991-7.
8. Arzani M. Mizano al-Teb. Tehran: Noore Vahy, 1390.
9. al-QARASI Aa. as SAMIL fi as-SINAA at-TIBBIYYA. Zeidan Y, editor. Abu Dhabi,UAE: Cultural Foundation Publication, 2000.
10. Velayati A. Ebne-Nafis. Tehran: Amirkabir press, 2011.
11. Kermani N. sharh asbab o alamat. Ghom: ehyaye tebe tabie press, 2008.
۱۲. صادقپور، امید: مقدمات و مبانی داروسازی سنتی ایران. تهران: المعی، ۱۳۹۲.
13. Moknatjou R, Sadeghpour O. Cough from the perspective of modern and traditional Iranian medicine. jiiitm. 2013; 4(3).